

Інтэрсуб'ектыўнасць публіцыстычнага тэксту

А.М. ЕРМАКОВА

У артыкуле разглядаецца публіцыстычны тэкст як своеасаблівы тып дыскурсу, арганізацыя якога накіравана на рэалізацыю асноўных функцый тэксту сродкаў масавай інфармацыі: інфармаванне і ўздзеянне.

Ключавыя словы: дыскурс, інтэрсуб'ектыўнасць, ацэнка, перакананні, семантычныя стратэгіі.

The article considers the journalistic text as a special type of a discourse, which organization is directed on realization of the basic functions of a mass media text: informing and influence.

Keywords: discourse, intersubjectivity, assessment, persuasiveness, semantic strategies.

Інфармацыйная праграма любога адрэзка маўлення складаецца з рацыянальнага, ацэначнага і прагматычнага элементаў. Тэксты публіцыстычнага стылю ўяўляюць цікавасць на тых падставах, што ўсе тры праграмы ў іх роўнай сілы пры вядучай ролі ацэначнай, з якой вынікае прагматычная. Іншымі словамі, задача публіцыстычнага тэксту – падаць інфармацыю аб аб'ектыўным свеце такім чынам, каб уплываць на чытача, што адбываецца шляхам ацэньвання суб'ектам аб'ектыўнай інфармацыі.

Прагматыка паставіла ў цэнтр увагі каардынату “я”, што ўспрымаецца як моўны аналаг паняцця інтэрсуб'ектыўнасці, бо кожны чалавек у кожным маўленчым акце ўспрымае яго толькі ў дачыненні да сябе, суадносіць усіх астатніх з “ты”, і ў сваю чаргу, кожны чалавек, вызначаны як “ты”, у сваіх уласных маўленчых актах выступае як “я”. Публіцыстычны тэкст у большай ступені, чым тэкст іншага стылю, выяўляе апазіцыю “я” – “ты”. Выказанае ад імя аўтара будзе рэалізавана толькі тады, калі дасягне “ты” чытача, гэтая апазіцыйная сувязь унутранага Его аўтара з Его чытача (Alter Ego) двухбаковая. Інфармацыя будзе не толькі прынята Его чытача, але і апрацавана ім. Індывіды, што стаяць за “я” і “ты”, пастаянна мяняюцца, займаюць месца адзін аднаго. Публіцыст, свядома ці не, заўсёды разлічвае на рэакцыю чытача, спрабуе пабудаваць тэкст так, каб выклікаць пажаданую рэакцыю. Катэгорыя “я” адпавядае працэсу кадавання сэнсу ў тэксце, “ты” – працэсу дэкадавання. Такім чынам, тэорыя прагматыкі ў якасці адной са сваіх задач павінна даць тлумачэнне нашай здольнасці не толькі ствараць і разумець тэксты, а і “ўздзейнічаць” на гэтае разуменне. Якая ж інфармацыя з'яўляецца неабходнай для рэцыпіента ў працэсе ідэнтыфікацыі маўленчых актаў?

1. Асаблівасці граматычнай структуры выказвання.
2. Паралінгвістычныя характарыстыкі (тэмп, націск, інтанацыя, жэсты, міміка, рухі...).
3. Асаблівасці камунікатыўнай сітуацыі (прагматычны кантэкст).
4. Веды і погляды, што захоўваюцца ў памяці, стэрэатыпы.
5. Веды пра суб'ект маўлення (аўтар, яго рэпутацыя).
6. Веды пра аб'ект маўлення, што атрыманы з папярэдніх маўленчых актаў (інтэрэкстуальны характар маўлення) і г. д.

Названыя кампаненты і многія іншыя неабходны для прагматычнай інтэрпрэтацыі, “ідэальны” публіцыстычны тэкст павінен іх улічыць. Тэкст, прызначаны ўздзейнічаць, арыентуецца на ход чытання, асаблівасці ўспрымання, чаканні. Структурыраванне па прынцыпу рэлевантнасці – значная, аднак не адзіная заканамернасць пабудовы тэкстаў, разлічаных на ўздзеянне. Чытачу цікава, калі адбываецца нешта нечаканае (не сабака ўкусіў чалавека, а чалавек сабаку), таму элемент здзіўлення – дзейсны прагматычны сродак. Здараецца нешта нечаканае, не тое, што бачылі, прадказвалі – усе напружана чакаюць вынікаў. Трывалая цікавасць забяспечана. З другога боку, чытач “любіць” пацвердзіць свае “горшыя страхі”.

Разнастайныя перакананні – гэта псіхалагічная, індывідуальная з’ява. Аднак падчас іх утварэння значную ролю адыгрываюць сацыяльныя формы пазнання, а значыць, групавыя ацэнкі, што фарміруюцца ў рамках шырокіх міжгрупавых зносін. Можна меркаваць пра наяўнасць механізмаў выкарыстання і функцыянавання ацэнак, якія робяць погляды распаўсюджанымі групавымі ацэнкамі. Існуюць стратэгіі, характэрныя для прадужытага маўлення. Стратэгія ёсць “выбар”, што дазваляе дасягнуць мэты вербальнага ўзаемадзеяння. Семантычныя стратэгіі маюць на мэце атрыманне “станоўчых” вынікаў дэкадавання тэкстаў чытачамі. Аўтар кантралюе семантыку выказванняў, пры гэтым могуць быць выкарыстаны разнастайныя кагнітыўныя трансфармацыі. Ён можа апусціць інфармацыю, дадаць інфармацыю, выкарыстаць рэкамбінацыю або перастаноўку. Усе гэтыя прыёмы схаваныя ад чытача. Экспліцытным застаецца толькі моўны ўзровень дыскурсу.

Моўны ўзровень – відавочны ўзровень дыскурсу, бо змест закладзены ў адпаведную моўную форму, якая з’яўляецца знешнім праяўленнем структуры. Моўны ўзровень апісваецца метадамі лінгвістычных граматык (сістэм правілаў і катэгорый аналізу гукаў, лексем, сінтаксічных структур і іх значэнняў). Такім чынам атрымліваем фаналагічнае, марфалагічнае, сінтаксічнае і семантычнае апісанне. Наша задача не проста апісаць магчымыя мікраструктуры публіцыстычнага тэксту, а структуры пажаданыя і тыповыя.

У тэкстах “якаснай” прэсы, як правіла, выкарыстоўваюцца вялікія, складаныя сказы (*Невыпадкова менавіта тут, у знакавым для ўсёй Беларусі старажытным кутку Мінішчыны, убачыў свет першы культурна-асветніцкі праект Нацыянальнага акадэмічнага канцэртнага аркестра Беларусі – пачатак мэтанакіраванага фестывальнага руху, які на ініцыятыве мастацкага кіраўніка калектыву, маэстра Міхаіла Фінберга, ахапіў ужо шэраг невялікіх гарадоў і мястэчак у розных абласцях краіны* [“ЛіМ”, 3 чэрвеня 2011 г., с. 1]); у іх шмат наміналізацый (*Яна адлюстроўвае адмысловы склад мыслення, аналітычныя адносіны да свету, вострае разуменне і бачанне яго, арыгінальны падыход да прафесійных задач* [“ЛіМ”, 3 чэрвеня 2011 г., с. 5]); дастаткова часта ўжываецца і “афіцыйны” жаргон, запазычаны ў палітыкаў (*Вось неўзабаве павінны адбыцца выбары, пра нацменьшасці абавязкова ўспомняць і паклічуць кагосьці “падпіраць”, каб не звалілі* [“ЛіМ”, 3 чэрвеня 2011 г., с. 4]. *Маецца на ўвазе ільготны рэжым развіцця прадпрымальніцтва ў дадзенай сферы, ільготы на арэндзе вытворчых плошчаў, рэспубліканскім і мясцовым падаткаабкладанні* [“ЛіМ”, 27 мая 2011 г., с. 4]).

У публіцыстычных тэкстах ужываюцца сінтаксічныя структуры, рэдкія ў іншых формах дыскурсаў. Гэта тычыцца і інверсаваных апавядальных сказаў.

Паказальна, што, аналізуючы інверсію, мы маем справу са стылістычнай перастаноўкай, а не граматычнай трансфармацыяй, бо на першае месца выступаюць не столькі правілы граматыкі, колькі правілы рэалізацыі. Найбольшае адрозненне канструкцый з інверсіяй ад звычайных – у іх вобразнасці. Такая фігура сінтаксічных пабудоў, як інверсія, – гэта спосаб гаварыць «жывой», у параўнанні з «нарматыўнай», мовай.

Агульнавядома, што змест у мове можа быць перададзены рознымі спосабамі. У нашым выпадку як стылістычныя варыянты выступаюць канструкцыі з прамым і адваротным парадкам слоў. І любы з прыведзеных прыкладаў можа мець варыянт з прамым парадкам слоў.

Люблю я пачытаць гэтых ліберальных журналістаў. – ‘Я люблю пачытаць гэтых ліберальных журналістаў’. У якасці зместу ў абедзвюх фармулёўках выступае адзін і той жа дэнатат. Пры наяўнасці элементаў суб’ектыўнасці ў адным з іх (інверсіі) адлюстраванне рэчаіснасці ў асноўным аб’ектыўнае, бо зафіксаваныя вобразы ў пераважнасці супадаюць. Са структурных адрозненняў сказаў вынікаюць нюансы зместава-суб’ектыўнага характару, што і дае падставы гаварыць пра варыянт выказвання.

У другім варыянце прыведзенага вышэй выказвання ўсе элементы падаюцца раўнапраўнымі ў прагматычным плане. У першым жа з дапамогай інверсіі вылучаецца той элемент, на якім у першую чаргу павінен засяродзіць увагу рэцыпіент. Аўтар акцэнтуюе найбольш значную, на яго погляд, частку выказвання, інверсія спрыяе выражэнню аўтарскіх адносін да рэчаіснасці, становіцца адным са сродкаў перадачы катэгорыі ацэначнасці. *Да трох год абмежавання волі прыгаварыў Глыбоцкі раённы суд 30-гадовага мясцовага жыхара. Антымізм беларускі ў тым, што калі мы, нягледзячы на ўвесь песімізм і безнадзейнасць мінулага, усё ж жывём, значыць, у нас ёсць падставы гаварыць аб лепшым будучым* [“ЛіМ”, 3 чэрвеня 2011 г., с. 24].

Агульнай структурнай асаблівасцю публіцыстычных тэкстаў з'яўляецца імкненне паставіць на першае месца найбольш значную інфармацыю. Гэтую якасць вызначаюць як “утварэнне структуры па прынцыпу рэлевантнасці”. Такая структурная частка публіцыстычнага тэксту, як Галоўны змест (загалолак і лід), нясе асноўную інфармацыйную нагрузку. У *святле літаратуразнаўства* (загалолак). У *Магілёўскім дзяржаўным педагагічным універсітэце прайшла міжнародная навукова-практычная канферэнцыя “Куляшоўскія чытанні”*. Адна з секцый была незвычайнай, яна называлася “Інтэлектуальная проза А. Андрэева як феномен рускамоўнай літаратуры Беларусі” і была цалкам прысвечана творчасці аднаго пісьменніка (лід) [“Літ”, 27 мая 2011 г., с. 6]. Другое жыццё фаліянта (загалолак). Гэтая падзея – *трыумф беларускай школы рэстаўрацыі*. Больш таго, гэта магчымасць пабачыць на свае вочы адноўлены старажытны фаліант 16 стагоддзя ў амаль першапачатковым выглядзе (калі глядзіш на яго ачышчаныя ад пылу і плям старонкі, складваецца ўражанне, што выданне пашкадаваў час, на яго не паўздзейнічалі натуральныя працэсы разбурэння рэчываў). Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь прэзентаваў адрэстаўраваную кнігу “Апостал”, выдадзеную знакамітай віленскай друкарняй братоў Мамонічаў пасля 1595 года (лід) [“Літ”, 27 мая 2011 г., с. 20].

Сінтаксіс сказа адлюстроўвае падзел семантычных роляў удзельнікаў падзей (парадкам слоў, разнастайнымі суадносінамі суб'екта і аб'екта, выкарыстаннем актыўных і пасіўных форм).

Еўрасаюз аказаўся бездапаможным

Еўрасаюз на першым месцы – месцы суб'екта, што ўказвае на ролю агенса, утваральніка дзеяння. *Бездапаможнасць Еўрасаюза*. У трансфармаваным намі загатоўку *Еўрасаюз* застаецца ў ролі агенса, аднак *бездапаможнасць* стаіць на першым месцы, месцы суб'екта. Гэта сведчыць пра тое, што *бездапаможнасць* семантычна вылучана. Варыянт *Бездапаможнасць*, якую дэманструе *Еўрасаюз* ілюструе магчымасць імпліцытнага агенса. Сказ становіцца двухсэнсавым: або *Еўрасаюз* бездапаможны, або ён дэманструе нечыю бездапаможнасць. Такія імпліцытныя сінтаксічныя структуры выкарыстоўваюцца, каб стварыць падтэкст, зняць відавочную станоўчую або адмоўную ацэнку і г. д. *Восеньская адзінота цёці Зіны* [“Гомельская праўда”, 1 лістапада 2011 г., с. 6]. *Пора жыць в другом – экономическом – измерении* [“Гомельская праўда”, 1 лістапада 2011 г., с. 2]. “...*На 90 процентов спровоцированы извне...*” [“Гомельская праўда”, 1 лістапада 2011 г., с. 2].

Найбольшую цікавасць для лінгвістычнага аналізу публіцыстычнага дыскурсу ўяўляе імпліцытная тэкставая мадэль. Яна з'яўляецца адначасова спосабам максімальнага выражэння суб'ектыўнасці ў тэксце і, пабудаваная на асацыятыўных пераходах, семантычнай шматзначнасці, прымушае чытача “расшыфроўваць” тэкст, з пэўнай колькасці магчымых значэнняў выбіраць адно.

Публіцыстычны тэкст як своеасаблівы тып сацыяльнага дыскурсу з'яўляецца складаным адзінствам моўнай формы, значэння, што закладзена ў гэтую форму, і дзеяння, якое можна выклікаць з дапамогай гэтага тэксту. Граматычны аналіз выкарыстання мовы ў тэксце прэсы здольны выявіць агульную накіраванасць паведамлення журналіста або ўсяго выдання.

Літаратура

1. Булыгина, Т.В. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Наука, 1992. – 287 с.
2. Ван Дейк, Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.